

Bir Tuva masalının Türkiye Türkçesine aktarılması

Nurettin Demir (Leipzig)

Giriş

Değişik vesilelerle bizzat dile getirdiği gibi (Taube 1978, 317 vd.; 1992, 92) 1964 yılında tabir yerindeyse henüz çiçeği burnunda bir akademisyen, Leipzig müzelerinden birinin ziyaretçi defterindeki okunamayan bir yazının çözülmesinde kendisine yardımcı olabilecek Mogolca bilen birisini bulmak ümidiyle öğrenci yurduna gelir. Yurdun kapıcısı bir oda numarası verir. Verilen numarada, sonradan Almanca yazdığı roman ve hikayeleriyle tanınacak Galsan Tschinag adlı Mogolistanlı bir germanistik öğrencisi oturmaktadır.¹ Bu tanışmadan neredeyse bir yıl sonra genç akademisyenlerin evinde, bir akşam, artık ailenin bir ferdi durumuna gelmiş olan öğrenci, ağzından tabiatıyla Moğol olmadığını ifşa eden “bu bizde moğollardakinden farklıdır” mealindeki sözleri kaçırır. Meseleyi biraz kurcalayınca arkadaşlarının Batı Moğolistan’da yaşayan sayıları 2500 civarındaki Tuvallardan olduğu orta çıkar. Güney Sibirya’da Tuva Otonom Cumhuriyeti’nde yaşayan Tuvallar hakkında orada burada bir şeyler bulmak mümkündür. Tuvalların bu kolu hakkında malumat sahibi olmak ümidiyle göz atılan kaynaklardaki bilgilerin ise Rus araştırmacıların geçen yüzyılın ortalarında yaptıkları gezilere dayandığı farkedilir. Yüz yıl öncesine ait bu bilgiler, Moğolistan ve Çin Halk Cumhuriyetlerinde yaşıyor olmaları gerektiği ve Türkçe olan anadillerini muhafaza ettiklerinden öteye geçmemektedir. O tarihten sonra bu küçük grup genç akademisyenin çalışmalarının tam ortasına yerleşir. Altmışlı yılların sonundan günümüze kadar Batı Moğolistan’da yaşayan Tuvallar hakkında Türkçe ve son olarak Tuvaca’nın da arasında bulunduğu çeşitli dillerde yayımlanan değişik türden çalışmaların altında hep aynı imzaya, Erika Taube adına rastlanır. Çalışmalarda Taube, Batı Moğolistan’da Tuvallar arasında geçirdiği altı ayı aşkın bir süre tutan saha çalışmasıyla elde ettiği malzemeyi değerlendirir. Bunlar, ikisi Almanca biri Rusça olmak üzere üç masal (1977, 1978, 1994a) ve birisi Almanca diğeri de Tuvaca olmak üzere iki şarkı kitabıyla² (1980, 1995) altmış civarında makaleden oluşur. Toplanan malzemenin bir bölümü de henüz değerlendirme aşamasındadır. Basılmış araştırmaları yanında Taube, Johannes-Gutenberg Üniversitesi’ndeki misafir hocalığı sırasında ve 1992 yılında hocalık yapma imkanına kavuşmasından sonra Leipzig Üniversitesi’nde verdiği derslerle de çalışmalarının neticelerini bir avuç öğrenciye aktardı ve hala aktarmakta.

¹ Galsan Çinag’la ilgili Taube’nin bu cilt içindeki yazısına bkz.

² Bu kitaplardan özellikle 1978, 1994a ve 1980 tarihli olanlar, sadece asıl metne mümkün mertebe bağlı kalınmasıyla değil, aynı zamanda yazarın ilave ettiği ayrıntılı notlarla da Tuva folkloruyla ilgili birer kaynak durumundadırlar.

Konu

Ben Taube'nin derlemiş olduğu masalların³ bir kısmını Türkçeye aktarıyorum. Bu çalışmamda, aktarmada karşılaştığım bazı meseleleri, bir örnek teşkil etmesi için Batı Moğolistan'da yaşayan Tuvalara ait yayınlanmış ilk metin olan *tarvaganiñ tōgüzü* (Taube 1969) adlı üç varyanttan oluşan masalın B varyantını esas alarak dile getireceğim. Yerimizin sınırlılığı sebebiyle ağırlığı kelime hazinesine vereceğim.

Araştırmamda, diyalektoloji ve sosyolinguistiğin neticelerinden hareketle yeni boyutlar kazandırılabilmesine inandığım kendince haklı sebepleri olan *dil-lehçe-şive* tartışmaları bir kenara bırakılarak, biraz da kolaylık olsun diye *Tuvaca* ve *Türkiye Türkçesi* terimlerini kullanacağım. *Türkçe* ise geniş manasıyla Türk dilinin bütünü için kullanılacaktır.

Metot

Dile getireceğim konuların iyi takibedilebilmesi için, masalın cümlelerine numaralar verdim. Asıl metni italik harflerle dizdim. Altına cümlenin Türkiye Türkçesindeki karşılığını koydum. Satıraltı tercümede, arada anlam farkı olup olmadığına bakmadan, Tuvacada geçen kelime ağızlar da dahil olmak üzere herhangi bir şekilde birazcık kullanılıyorsa, kelimenin ses değerleri bakımından Türkiye Türkçesindeki karşılığını aldım. Kullanılmıyor ise, bunun yerine Türkiye Türkçesindeki kelimeyi koydum. Dilbilimde alışılmış satıraltı tercüme metodundan saparak eklerde de aynı metodu uyguladım. Buna göre Tuvaca metinde geçen ek Türkiye Türkçesinde kullanılıyor ise satıraltı tercümede korundu. Burada aradaki görev farkları bir kenara bırakıldı. Sadece Tuvaca metinde geçen *-ğaş/-geş* ekiyle buna karşılık olarak kullandığım Anadolu ağızlarında görülen *-iş* ekinin aynı kökten gelip gelmediği belli değildir. Bildiğim kadarıyla şimdiye kadar bu konuda yapılmış bir araştırma yoktur. Ancak ağızlarında kullanılan *-iş* eki Tuvacaki *-gaş* ekine benzer bir şekilde "*-ir -mez, -ince, -dikten hemen sonra*" ve benzer görevlerle kullanılmaktadır. Yapıları bakımından da her iki ekin aynı kökene gitmeleri mümkündür. Tabi bu ayrı bir araştırma konusudur.

Tekerlemeler

Tuva masallarını Türkiye masallarıyla yanyana koyunca ilk göze batacak olan şey, masalı diğer türlerden ayıran özelliklerden birisi olan girişler, burada kullanılan tekerlemelerdir.⁴ Türk masalları *bir varmış bir yokmuş* veya *evvel zaman içinde kalbur saman içinde* gibi bir tekerleme ile başlarken Tuva masallarının girişinde *erte buruñgu şağda; buruñgunuñ murnunda, erteginiñ ertezinde* türünden bir tekerlemeye rastlarız.

Gene biraz da türe bağlı ikinci husus, ana hikayenin aktarıldığı fiil çekim eklerinin farklı olmasıdır. Türkiye Türkçesinde masalda ana hikayenin anlatıldığı tipik ek *-miş*'tir.

³ Tuva masallarıyla ilgili araştırmaların son durumu hakkında bkz. Taube 1994a.

⁴ Türk boylarının masal tekerlemelerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi sadece masal araştırmaları için değil, kültür tarihi açısından da son derece ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Bu ek zaman zaman Türkçenin diğer kollarında da görülmekle birlikte, Türkiye Türkçesine has bir özelliktir.⁵ Tuvaca masallarda ise ana hikaye -(i)p *duru* formu ile aktarılır. Anadolu ağzları da arasında olmak üzere, Türkçenin değişik kollarında *süreklilik*, *tekrar* gibi kılınmış bildiren ve ayrıca şimdiki zaman veya geçmiş zaman eklerinin yenilenmesinde de kullanılan -*ip dur* birleşik fiili ve bundan türemiş eklerin Tuvacadaki görevlerinin tespiti son derece çetrefillidir. Konuyla ilgili Johannes-Gutenberg-Üniversitesi'nde Ahmet İ. Aydemir tarafından bitme aşamasında olan bir doktora tezi hazırlanmaktadır. Sanırım önemli sonuçlar ortaya çıkaracak, bu yöndeki bilgilerimizi genişletecektir. Anadolu ağzlarındaki durumla ilgiliyse önceki çalışmalarında geniş bilgi vardır (bkz. Demir 1992, 1993).

Kelime hazinesi

Yüzyıllarca birbiriyle herhangi bir alışverişi olmamış iki kardeş dilin kendi içlerindeki gelişmeler ve farklı kültür daireleri ve dillerle karşılaşmaları neticesinde kelime hazinelerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Türkiye Türkçesi söz dağarcığının azımsanamayacak bir bölümünü teşkil eden Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, müslüman olmayan Tuvaların diline girmemiştir. Ayrıca Tuvacada Türkiye Türkçesine batı dillerinden geçmiş kelimelere de rastlanmaz. Buna karşılık Batı Moğolistan'da konuşulan Tuvacaya Moğolcadan girmiş kelimeler de Türkiye Türkçesinde kullanılmaz. Fakat Tuvaca bir metni Türkiye Türkçesine aktarırken, ortak olmayan kelimeler, karşılıklarını bulmaktan ibaret olan sözlük çalışması dışında dikkate değer bir sıkıntı yaratmaz.⁶ Türkçe kökenli olmakla birlikte Türkiye Türkçesinde yaşamayan kelimeler de buraya dahildir. Metnimizdeki bu kelimeler sırasıyla şunlardır: (1) *tarvağan, mergen*, (2) *delegey, cük cügü*, (3) *oğturğay, erter, deldigen, (uluğ) ergek, odrār, üñgür, ujur*; (6) *dözular, amitan, arğar, udğür; mörey, baksırar, cartıgır, erin, gadar, carıgır, garāk*, (7) *cük-le, orun, tōğü, mundıg*, (8) *gır sın, üder, şın*.

Buna karşılık, her iki dilin ortak kelimeleri epeyce fazladır. Burada aynı manaya gelip her iki dilde de metne de uygun düşenler epeyce bir yekün tutar: *bis, üst, en, bir gün* vs. Bu grup Tuvaca metni Türkiye Türkçesine aktarırken aynen kullanılabilir.

Türkçe kökenli olan ikinci bir grup ise Türkçenin eski devrelerinde görülen değişik anlamları Tuvacada kısmen korunmuş, Türkiye Türkçesinde ya hiç kullanılmamış ya da

⁵ Türkiye Türkçesinin günümüz Türkçesi arasındaki yeriyile ilgili bkz. Schönig 1993.

⁶ Tabi bu yazıldığı kadar kolay değildir. Her şeyden önce henüz uzmanlarca hazırlanmış Tuvaca-Türkçe bir sözlük yoktur. Bu yüzden sözlük konusunda Tuvaca-Rusça sözlükten başka bir seçenek kalmamaktadır. Bu durumda da Tuvaca bilgisinin yeterli olmaması durumunda harcanan zaman neyise, arada nüansların kaybolma tehlikesi vardır. Tabi bizim metinlerimiz, Batı Moğolistan'da konuşulan bir ağza ait oldukları için *tarvağan* : *tarvān* örneğindeki gibi bir kelimenin değişik varyantlarının aynı metinde geçebilmesi bir tarafa, zaman zaman Tuvaca-Rusça sözlükte bulunmayan kelimelere de sahiptir. Bu durumda E. Taube tarafından söz konusu metinlerin bir kısmı esas alınarak hazırlanmış, henüz bitmemiş olmakla birlikte dostane bir şekilde kullanmama mücade ettiği bir çalışmaya başvuruyordum.

kaybolmuş kelimelerdir. Sözlük anlamları önemli ölçüde örtüşmekle birlikte orjinal metne uygun düşerken metnin Türkiye Türkçesi versiyonunda uygun düşmeyen kelimeler de başka bir grup oluşturuyor. Bu iki gruba giren ortak kelimeler, örnek teşkil etmeleri sebebiyle aktarma sırasında, orjinal metne mümkün olduğunca sadık kalınmak istenmesi durumunda, bazı sıkıntıları beraberinde getirebilmektedir. İlk bakışta aynı gibi olan *yalancı eşanlamlı* kelimeler yüzünden metin anlaşılıyor gibi görünmekle birlikte, asıl metinle aktarılan birbirinden farklı olmaktadır.⁷ Söylediklerimizin anlaşılması için, *kürk* ve *bacak* kelimelerinin Türçenin değişik kollarındaki nasıl ifade edildikleri ve bu kelimelerin Türkiye Türkçesinde hangi manaya geldikleri hatırlansın.⁸ Çoğumuzun bildiği örnekler yardımıyla, Hacivat ile Karagöz'e taş çıkartacak bir yığın örnek bulmak mümkündür.⁹ Bunları bir kenara bırakıp metnimizdeki duruma bir bakacak olursak, şu kelimeleri buraya dahil edebiliriz: (1) *erte, burun, sağ, cer, ulug, durar* (2) *bar, cıgılır, (3) düjür adar. ajınır;* (6) *ğadar; sölar.* Birinci cümlede geçen ve “önce, evvel, ilk” anlamları gelen *erte*¹⁰ kelimesi “önce, evvel” anlamına gelen *burun*¹¹ kelimesiyle “çok önce, çok önceleri, eskiden” şeklinde verebileceğimiz bir birlik meydana getirmektedir. Türkiye Türkçesinde her iki kelime de metnimizdeki anlamlarıyla kullanılmazlar ve *erte burun* tamlaması, kelimeler başka anlamlarla bilinmekle beraber Türkiye Türkçesinde birşey ifade etmezler. Türkiye Türkçesinde “asır, devir, dönem” manalarıyla yeniden yaygınlaşmış *çağ*¹² kelimesi de metnin Türkiye Türkçesi versiyonuna uygun düşmüyor. Bu yüzden ilk iki kelimeyi olması gereken şekilde vererek *çok önceki çağda* dememiz halinde de tekerleme Türkiye Türkçesinde kabul görmez. Sonuna bir çokluk ekleyerek *çok önceki çağlarda* dediğimiz zaman durum değişmektedir. Buna rağmen bilinen üç kelimelerin meydana getirdiği birliğe Türkiye Türkçesinde en uygun karşılık “evvel zamanda, çok eskiden, çok önceleri, çok eski zamanlarda, bir zamanlar” bir birlik veya

⁷ Bu tür kelimeler yüzünden vericiyle alıcı arasında bir bilgi alış verişi olmuş; iletişim, görünüşte sağlanmış. Fakat vericinin gönderdiği mesaj ile alıcının çözdüğü birbirinden farklı olmuş, dolayısıyla gerçekte iletişim sağlanamamıştır. Kullanılan kelimenin metne de uygun düşmesi zaman zaman bu tür yanlışlıkları perçinleyebilmektedir. Böyle durumlara karşılıklı anlaşmanın en üst seviyede olduğu birbirine coğrafi bakımdan da yakın mesela Azericeyle Türkiye Türkçesi arasında bile rastlanmakta, bunlar aktarma yapanları tuzağa düşürebilmektedir.

⁸ Mesela birinci kelimenin Tatarca, ikinci kelimenin Azericedeki karşılıkları Türkiye Türkçesi konuşan birisini biraz amiyane söyleyecek olursak “kikir kikir” güldürecektir. Oysa asıl konuşanın kullandığı kod esas alındığında ortada gülecek şey yoktur.

⁹ Sovyetlerin dağılmasından sonra Azerbaycan'a giden basın mensuplarının Azerilerin *in-* yerine “*düş-*” fiilini kullanmaları karşısındaki hayretlerini koyu harflerle dile getirmelerini, basında konuyla ilgili o zamanki yayınları takip edenler hatırlayacaktır. Hiç de az olmayan bu tür örnekleri bulmak için illaki öteki yazı dillerine müracat etmemiz gerekmez. Bolu ağzlarında “*götür-*” fiilinin standart varyanttaki “*getir-*” anlamında kullanıldığını hatırlatmak, sözlerimizin anlaşılması için yeterlidir sanırım.

¹⁰ Clauson ‘the early morning’ manasına gelen kelimeyle ilgili şunları yazar: “/.../ in the medieval period it developed two contrary meanings; (1) ‘early tomorrow morning; tomorrow’; (2) ‘earlier than this’, i. e. in the past” (1972, 202).

¹¹ bkz. Clauson 1972, 366 vd.

¹² Bkz. Clauson 1972, 413 vd.

metnimizin türünün de yardımıyla “bir varmış bir yokmuş” şeklinde bir tekerlemedir. Tuvaca *cer-* ile bunun Türkiye Türkçesindeki karşılığı anlamları bakımından üçüncü cümledeki *cer gaz-* “yer kaz-” örneğinde de olduğu gibi büyük ölçüde örtüşür. Ancak kelime Tuvaca metinde Türkiye Türkçesinde olmayan bir şekilde “ülke” manasına da gelebilmektedir ki bu anlam Türkiy Türkçesinde yoktur. Gene *ulu* kelimesinin Türkiye Türkçesinde “1. erdemleri bakımından büyük, 2. (somut şeyler için) çok büyük, 3. saygı duyulan büyük” (TS, 1513) büyüklük ifade eden varyantı *ulu Tanrı, uludağ* türünden örnekler olmasına rağmen, metnimizde üç defa geçen Tuvaca *uluğ* kelimesini hiç bir cümlede karşılayamıyor: (1) *eñ uluğ mergen* “en usta/büyük okçu”, (2) *bir uluğ carış* “bir zorlu/büyük yarış” (3) *uluğ ergek*: “baş parmak”. Aynı şekilde *bar* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *var*, yaygın olarak kullanılıyorsa da ikinci cümledeki *bar mergenner* tamlamasında olduğu gibi sıfat olarak kullanılmaz. Bunun yerine *bütün, tüm* sıfatlarını kullanmamız ya da tamlamayı “ne kadar okçu varsa” vb. türden kurmamız gerekir. İkinci cümlemizin sonundaki *yığılıp gel-* birliği biraz zorlamayla Türkiye Türkçesinde kabul edilebilecek türdendir. Ancak bunun Türkiye Türkçesindeki asıl karşılığı *toplanıp gel-*’dir. Gene üçüncü cümlede *oğturğaynıñ üstünen* “yani göğün üstünden” tamlaması da Türkiye Türkçesinde, anlaşılacakla birlikte, yerini herhalde *gök yüzünde* tamlamasına bırakacaktır. Aynı şekilde, ünlü ulaçların Türkiye Türkçesi yazı dilinde artık “amaç, gaye, maksat” bildirmemesi yüzünden *düşüre at-* birliği de *düşür-* ve *at-* fiilleri yaşıyor olmakla birlikte yerini *avla-* fiiline bırakacaktır. “Utan-; öfkelen-, kız-” anlamına gelen *acın*-¹³ fiili de Türkiye Türkçesinde metindeki manayı taşımaz (bkz. TS, 6). Üç, beş ve altıncı cümlelerde geçen *kiji* kelimesi de bugün capcanlı olan *kışı* kelimesiyle anlam bakımından örtüşmesine rağmen, metnin Türkiye Türkçesi versiyonunda Tuvaca *kiji* kelimesini karşılayamayıp yerini Arapçadan alınmış *insan* kelimesine bırakacaktır. Türkiye Türkçesinde kullanılmakla birlikte metnin Türkçesi versiyona aktarılmasında yerini başka bir kelimeye bırakması gerekenlerin arasına “kuru-; sol-” anlamlarına gelen *söl*-¹⁴ fiilini de dahil etmeliyiz. Bu tür ortak kelimeler arasına *gagar* fiilini de ilave etmeliyiz. Kelime Türkiye Türkçesinde “1. itmek, vurmak; /.../; 3. vurarak bir yere sokmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁵

Gördüğümüz gibi bir kısmı dilde reform hareketleri neticesinde yeniden diriltelen veya yaygınlaştırılan “Öztürkçe” kelimeler ses değerleri ve hatta anlam açısından aynı kökten gelen Tuvacadaki kelimelerle birbirine denk görünmekle birlikte, metin içinde Tuvacadaki eşlerini karşılayamamaktadır. Bu kelimelerin aynı manaya gelmeleri durumunda da böyle olabilmektedir. Ancak bu iki durumda karşılaşılan mesele ve çözümü farklıdır. Metinde geçen bir kelimenin mesela *burun* gibi iki dildeki anlamı örtüşmüyorsa, yapılacak olan bilinmeyen bir kelime karşısındakinden farklı değildir. Tabii bunun için farklılığın

¹³ Bkz. Clausen 1972, 29 vd.

¹⁴ Bkz. Clausen 1972, 809.

¹⁵ Anadolu ağızlarında da kullanılan *kak-* fiilinde baştaki *k-* sesinin korunmuş olması dikkat çekicidir. Kelime *k-* > *ğ-* değişiminin en ileri olduğu İç, Güney ve Batı Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır. Bu kelimedede ise belki de *gak-* (< *kalk-*) karışmaması için *k-* > *ğ-* değişimi olmamıştır.

görülmesi gerekir. Kelimenin iki dildeki varyantlarının anlamları örtüşmesi halindeyse ortaya ilgi çekici bir durum çıkmaktadır. Orjinal metin önemli ölçü de anlaşılabilir, Türkiye Türkçesinin yerleşmiş, gelenek haline gelmiş normları neticesinde kullanılmıyor; “doğru” kabul edilebilmek için yerini başka bir kelimeye bırakmak zorunda kalıyor.

Ağızlarla benzerlik

Tabii burada, eski bir yazılı edebi geleneği olmayan, sapmalara tahammül derecesi biraz genişçe bir ağız metnini normları tespit edilmiş, sapmalara pek tahammülü olmayan bir yazı diline aktardığımızı hatırlatmak isterim.¹⁶ Dikkatli bir inceleme metni standart dile değil de mesela Güneybatı Anadolu ağızlarına tercüme etmiş olsaydık, işimizin bir hayli kolay olacağını gösterecektir. Bu bakımdan Tuvaca metinde geçen, standart Türkiye Türkçesinde kullanılmamakla birlikte, Anadolu ağızlarında da rastladığımız bir kaç kelimeye işaret etmek istiyorum. Mesela baştaki ses farkını bir tarafa bırakırsak Tuvaca metindeki *cirik* kelimesinin Anadolu ağızlarında yaşadığını görürüz (DS 4279). DS’de *yirik* ekliyesinin “1. yarık, yırtık; 2. üst dudağı yarık olan kimse” gibi anlamlara geldiği belirtilmiş, aynı anlamlarla önüne *hık* (halk ağzı) notu düşürülerek TS’e de alınmıştır (TS 1634). Alanya ağızlarında ise *yirik* kelimesi “küçük yarık, küçük yırtık” manasına gelir ve *yarık* kelimesinden ayrılır. Bununla bağlantılı *yir-*, *yiril-*, *yirikli* gibi kelimeler de vardır. Tuvaca ile Anadolu ağızları arasında, her ne kadar aradaki bağ, bu örneğimiz kadar açık olmamakla birlikte, başka benzerlikler de görülüyor. Metnimizde “sadece, yalnızca” anlamına gelen *cük-le* kelimesi geçmektedir. Anadolu ağızlarında aynı manaya gelebilen *çıkla* kelimesi değişik varyantlarla yaşamaktadır (DS. 1168-1162). Ancak bu ikisi arasında nasıl bir bağ olduğu şimdilik belli değildir. Metnimizde de olduğu gibi Tuvacada “dudak” manasıyla *erin* kelimesi kullanılmaktadır. *Cırıg* kelimesi “alt dudak” manasına gelmektedir. Bunun ince ünlülü şekli olan *yirik* kelimesinin Anadolu ağızlarında dudak manasına geldiğini yukarıda söylemiştik. Ayrıca Çorumun Alaca ilçesinde, Tuvacadaki *arğar*¹⁷ gibi “yaban koyunu” manasına gelen *argalı* kelimesi tespit edilmiştir (DS 311). Bu kelimenin de bölgeye nasıl geldiği ve Anadolu da başka bölgelerde de rastlanıp rastlanmadığı belli değildir.

Kelime hazinesindeki ortaklıklar metnimizde de görüldüğü gibi azımsanamayacak kadar çoktur. Ayrılan yönler gereğinden fazla önem verilerek Türkçenin kolları arasındaki benzerlikler görmezden gelinmemelidir. Ancak kısa metinden hareketle satırlı tercümeyle de göstermeye çalıştığımız gibi cümleler kelimesi kelimesine, eki ekine

¹⁶ Ağızların da kendine has bir “standartı” vardır. Sanıldığı gibi edebi dilin bozuk şekilleri olmadıkları gibi kendi standardından aşırı sapmalara karşı da uçsuz bucaksız bir tahammülleri yoktur. Bu sapmalara karşısında tavırlar Erzurumda olduğu gibi “ola, dilin gırma!” (Gemalmaz 1978, 13) veya Alanya’da olduğu gibi “hökâlelik etme” veya “okgabazlık taslama” olarak dile getirilebilir (Demir 1993, 22 vd.).

¹⁷ *Argar* ile ilgili bkz. Clausen 1972, 216.

Türkiye Türkçesine aktarıldığı zaman, ortaya Türkiye Türkçesine uygun bir cümle çıkmamaktadır. Aktarmadaki asıl zorluk, farklı ve benzer tarafları gözle görülebilen kelime ve eklerin tespitinden sonra, kelime ve ek yığınına toplu olarak bir anlam vermekte, aktarıldan dilde kabul edilebilecek bir cümle ortaya çıkarmakta yatmakta, yani aynı dilin iki varyantının kendilerine has ölçülerinden, yerleşmiş normlarından kaynaklanmaktadır. Bunlar nelerdir, nasıl ortaya çıkmışlardır?. Kendi içlerindeki gelişmeler burada nasıl bir rol oynamış, tarihte karşı karşıya gelinen başka dillerin rolü ne olmuştur? Benzer ve farklı taraflar gerçekten nelerdir? Farklı tarafları aşma yolları nasıl bulunur? Bu ve benzeri sorular bir taraftan Türkçenin günümüzdeki bir yığın yazı diline de sahip kollarının düzenli ve düzensiz gelişmeleri araştırılırken, diğer taraftan da karşılaştırmalı metotlar uygulanarak yapılacak çalışmalarla ortaya çıkartılabilecektir.

Tarvağanniñ tögüzü

- (1) *Erte buruñgu şağda tarvağan bisdiñ cerniñ üstündēgi eñ uluğ mergen durup duru*
Erte burunki çağda dağsıçanı bizim yerin üstündeki en ulu okçu durup duru.

“Çok eski zamanlarda dağsıçanı ülkemizdeki en büyük okçuymuş“.

- (2) *Bir hün delegeyniñ üstündēgi bar mergennerniñ iştinen eñ mergeni ğım irgin*
Bir gün dünyanın üstündeki var okçuların içinden en okçusu kim imiş
dērin bilir dēş delegeyniñ cük cügünen bar mergenner cıgılıp ğēp
derin bilir deyiş dünyanın yön yönünden var okçular yığılıp gelip
bir uluğ carışğa girip duru.
bir ulu yarışa girip duru.

“Bir gün dünyadaki okçuların içinde en usta okçu kimmiş bilinsin diye, ne kadar okçu varsa dünyanın dört bir tarafından toplanıp gelerek, bir büyük yarışa girmişler.”

- (3) *Eñ baştay oğturğayniñ üstünen ujuv ertip cidğan ğarğanni düjür adğan tarvān*
En başta göğün üstünden uçup geçip yatan kargayı düşüre atan dağsıçanı,
dağın oğturğayniñ üstünen ujuv ertip cidğan deldigenni düjür adı alvayn
ayrıca göğün üstünden uçup geçip yatan çaylağı düşüre ata almayıp
çük-le ğudrūn cire adğaş, ozuñğa ajınıp, uluğ ergēn odra ızırğaş,
sadece kuyruğunu yara atış osuna acınıp ulu barmağını kopara ısırış
cer ğazıp, üñgürge girip, ol şağnan bē tarvān ğijini emes,
yer kazıp, deliğe girip, o zamandan beri dağsıçanı kişiyi değil
ğiji tarvānnı añnār bop duru.
kişi dağsıçanını avlar olup duru.

“En başta, gökyüzünde uçup gitmekte olan kargayı avlayan dağsıçanı, gökyüzünde uçup gitmekte olan çaylağı avlayamayıp, yalnızca kuyruğunu yarıncı, buna kızıp (~bundan

utanıp) baş parmağını ısırıktan sonra, yeri kazıp, deliğe girmiş. O zamandan beri dağsıçanı insanı değil, insan dağsıçanını avlar olmuş.”

(4) *Deldigenniñ ğudrū cirik büdgeniñ ujuru baza ol irgin.*

Çaylağın kuyruğu yirik biteninin sebebi de o imiş.

“Çaylağın kuyruğunun yarık bitmesinin sebebi de bu imiş.”

(5) *Ol şağda tarvān gijiniñ e'din cip corānın bis tarvānnıñ*

O çağda dağsıçanı kişinin etini yeyip yürüyenini biz dağsıçanının
goldūnuñ aldında durar besten görüp bilir bis.

koltuğunun altında durur bezeden görüp biliriz.

“O zamanlar dağsıçanının insan eti yediğini dağsıçanının koltuğunun altındaki bezeden anlarız.”

(6) *Carış dōzulğaş carışğa girgen bar amıtannar canıp olurarda*

Yarış bitiş yarışa giren var canlılar dünüp otururda

yarışğa bara alvān arğar tarvānnı udğup barıp:

yarışa varamayan yabankoyunu dağsıçanına karşılayıp varıp

“Möreyni ğım aldı?” *dep surārda tarvān, “giji aldı” dērde*

“yarışı kim aldı? deyip surarda dağsıçanı “kişi aldı” derde

arğar baqsırıp, “cartığır eriniñ dergige ğadıp, carığır mıyızım

yabankoyunu üzülüp, “dolgun dudağın terkiye kuruyup, çok büyür boynuzum

carıķğa ğadıp duru!” dep dört ğarāniñ iyizi sōlğuca ığlap duru.

yarığa kuruyup duru!” deyip dört gözünün ikisi soluncaya kadar ağlayıp duru.

“Yarış bittikten sonra yarışa giren bütün canlılar geri dönerken, yarışa gelemeyen yaban koyun dağsıçanına karşı varıp “Yarışı kim kazandı?” diye sormuş. Dağsıçanı “İnsan kazandı” deyince, yaban koyunu üzülüp “Etili dudakların terkisinde kurur, muhteşem boynuzlarım yarıktadır kurur”? diye o kadar çok ağlamış ki dört gözünün ikisi kör olmuş.”

(7) *Unūn soñğār arğar dört ğaraqtıĝ emes cük-le iyi ğaraqtıĝ bop*

Onun sonra yabankoyunu dört gözlü değil yalnızca iki gözlü olup

öske iyi ğarāniñ or(u)nu ğalğanniñ tōğüzü mindiğ irgin.

öteki iki gözünün yeri kalanın hikayesi böyle imiş

“Yaban koyunu o günden sonra dört değil sadece iki gözlü olup öteki iki gözünün sadece izinin kalmasının hikayesi böyle imiş.”

(8) *Arğarnı añnāş mıyızın ğır sın carıķğa ğāp*

Yabankoyununu avlayış boynuzunu tepe dağ yarığa kakıp

tarvānnıñ cırın üddep dergige dergilērnıñ
dağsıçanının alt dudağını delip terkiye terkilerin
şın ujuru baza mındıǵ irgin.
gerçek sebebi de böyle imiş.

“Yaban koyununu avlayınca boynuzunu dağlara yarıklara atmanın, dağ sıçanının alt dudağını delip, atın terkisine asmanın gerçek sebebi de bu imiş.”

Kaynaklar

- Clauson, Sir Gerard, 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Demir, Nurettin, 1992. Zur Verwendung der Hilfsverbverbindung -ip dur- in einem anatolischen Dialekt. In: G. Bethlenfaluy et. al. [Edd.], 1990. *Altaic religious beliefs and practices. Proceedings of the 33rd meeting of the Permanent International Altaistic Conference. Budapest, June 24-29 1990*. Budapest. S. 89-95.
- , 1993. *Postverbien im Türkeitürkischen. Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dorfdialekts.* (= Turcologica, Band 17) Wiesbaden.
- DS = *Derleme sözlüğü I-XII*. Ankara. 1963-1982.
- Gemalmaz, Efrasiyab, 1978. *Erzurum İli Ağızları*. Ankara.
- Schönig, Claus, 1993. Das Türkeitürkische - eine zentrale Randsprach. *Journal of Turkology 1/1*, 39-58.
- Taube, Erika, 1969. Drei tuwinische Varianten zur Sage von der Herkunft der Murmeltiere. *Studia Asiae. Festschrift Johannes Schubert. Part I*. Halle/Saale.
- , 1977. *Das Leopardscheckige Pferd und andere tuwinische Märchen aus der Mongolischen Volksrepublik*. Berlin.
- , 1978. *Tuwinische Volksmärchen*. Berlin (=Volksmärchen. Eine internationale Reihe.)
- , 1980. *Tuwinische Lieder. Volksdichtung aus der Mongolei*. Leipzig/Weimar.
- , 1992. Über den Autor Galsan Tschinag. Nachwort Galsan Tschinag, Der siebzehnte Tag, Zwei Erzählungen, München 1992.
- , 1994a. *Skazki i predaniya Altaiskih Tuvincev*. Moskva. (=Skazki i mifi narodov vostoka.)
- , 1994b. Zum Stand der Forschung tuwinischer Volksmärchen. ZDMG.
- , 1995. *Barın moolda ceñgel tıvalarınıñ ırları*. Kızıl.
- TS= *Türkçe Sözlük 1-2*. 1988. Ankara. (TDK yayınları: 549.)